

**Dělnická třída a strategická inie
XVII. sjezdu KSČ**

K odkazu února 1948

MARIE HULÁKOVÁ

 Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV,
Praha

V komplexu otázek spjatých s budováním socialismu, s jeho současnou a budoucí etapou, má klíčový význam urychlení vědeckotechnického pokroku. Je rozhodujícím článkem rozvinutí produktivních sil společnosti v té vývojové etapě lidské historie, v níž je společnost schopna vědomě uplatňovat zákonitosti vyplývající z vnitřní jednoty přírodně historického procesu. Určení hlavního článku tohoto procesu v socialistické společnosti proto neznamena jeho vytržení ani z komplexu sociálně politických, politicko-ideových a kulturních souvislostí, ani z kontinuity jeho konkrétně historického zakotvení v přítomnosti, minulosti a budoucnosti jednotlivých zemí, zemí socialistického společenství a světa jako celku. Závěry, k nimž došly jednotlivé komunistické a dělnické strany při analýze reálných společenských procesů a určení vědeckotechnického pokroku jako hlavního článku uskutečňování společného cíle, naopak potvrzují vzájemnou spjatost všech stránek společenského rozvoje, jeho procesuální charakter podmíněný jeho přírodně technickou a ekonomicko-sociální základnou.

* * *

Poznat současnou podobu a mechanismus vnitřní dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů znamená, teoreticky vzato, přiblížit se k pochopení vnitřní jednoty přírody a společnosti i člověka jako produktu přírodně historického procesu uskutečňovaného ať vědomě nebo nevědomě prostřednictvím jeho tvořivé činnosti. Prakticky jde o konkretizaci úkolů plynoucích z vědomého využívání historických zákonů v současné vývojové etapě. Tyto zákony se pro-sazují ve stále spleťtějších střetávání představ, vůlí a potřeb národů, tříd, skupin a jednotlivců, realizují se křivolace, nerovnoměrně a často v matoucí časové nesouměřitelnosti rozvojových stupňů a rozmanitostí rozličných enkláv lidského rodu.

Realizace závěrů o dynamice dalšího sociálně ekonomického vývoje zemí socialistického společenství vyjevila dosud málo teoreticky prozkoumanou problematiku časoprostorových souvislostí rozvoje socialismu v jednotlivých zemích i socialismu jako celku, stejně jako časoprostorovou konkrétnost jeho vertikálních i horizontálních struktur v ekonomicko-sociálním i ideově politickém smyslu. Dosavadní zkušenosti z uplatňování vědeckotechnického pokroku v jednotlivých zemích tak prokázaly, že v socialismu — jako vývojově vyšším typu společenského uspořádání — nelze nejen nadřazovat vědeckotechnický pokrok zákonitým sociálně ekonomickým procesům, ale nelze ani zužovat kritéria technicko-ekonomické efektivnosti na kritéria pouze ekonomická, nebo naopak z druhé strany opomíjet či „změkčovat“ technická a ekonomická kritéria a jejich objektivně nekompromisní působení úzce pojatými a krátkodobými sociálními zřeteli. Jednostrannosti obojího druhu, vedoucí k subjektivismu „technokratického“ nebo „abstraktně humanizujícího“ typu, narušují identitu socialismu jako společenského řádu a rozkolísávají hodnoty, jejichž je socialismus historicky zákonitým dědicem. Rozhodujícím činitelem při jejich

rozvíjení a prohlubování je uplatňování historického poslání dělnické třídy. Teoreticky je vyjádřeno v dialekticko-materialistickém pojetí dějin a prakticky je ověřováno samotnou výstavbou socialismu.

Strategie urychlení sociálně ekonomického rozvoje, formulovaná na XVII. sjezdu KSČ a úzce spjatá s *Komplexním programem vědeckotechnické spolupráce zemí RVHP do roku 2000*, se pak nejvýrazněji dotýká dělnické třídy, která vstupuje do tohoto, v mnoha ohledech kvalitativně nového historického procesu, a zároveň do něho vnáší i kontinuitu svých vlastních zkušeností a sociálně ekonomických i politicko-kulturních přeměn, jejichž byla nejaktivnějším aktérem, a spolu s tím i kontinuitu přeměn, jimiž prošla celá naše společnost v jednotlivých etapách budování socialismu.

* * *

Sociálně ekonomický, politický a kulturní rozvoj dělnické třídy v prvním období socialistické výstavby souvisel s industrializací země, s kolektivizací zemědělství, s demokratizací veřejného života, vzdělání a kultury. Charakterizoval jej početní růst dělnické třídy za současného sbližování kvalifikační a vzdělanostní úrovně jejich jednotlivých oddílů. Se sociálně politickými a sociálně ekonomickými změnami docházelo k úpravám platů dělníků tak, aby byly odstraněny tzv. hladové mzdy a nepřiměřené rozdíly vzhledem k pracovníkům ostatních kategorií. Tím se sbližovala i orientace spotřeby a životní úroveň v rámci sociálně třídní struktury jako celku. Sociální zákonodárství po únoru 1948, kdy přešla politická moc plně do rukou dělnické třídy a ostatních pracujících, zakotvovalo sociální jistoty a sociální rovnost občanů nejen v oblasti pracovní, ale i ve zdravotnictví, v sociálním zabezpečení a v sociální péči.

Pro politické řízení sociálně ekonomických procesů bylo v první etapě dominantním kritériem dosažené sociálně ekonomické úrovně porovnávání s minulostí kapitalistického Československa, válečného období a s úrovní zemí tehdejší poválečné Evropy. Dosažené výsledky v dané historické situaci splňovaly očekávání převážné většiny našich národů, pokrokové inteligence a dělnické třídy v prvé řadě.

Objektivně bylo dosaženo rychlé obnovy československého národního hospodářství, politické stabilizace a relativní rovnovážnosti mezi vývojem výrobních sil a výrobních vztahů, mezi ekonomickou a politickou stránkou rozvoje, spojenou s odstraňováním sociálně ekonomických rozdílů mezi českou a slovenskou částí republiky. Tento proces měl převážně extenzivní formu, v níž se později stále patrněji projevoval i jeho vnitřní rozpor. V obecné rovině byl identifikován jako rozpor uvnitř výrobního způsobu.

Dělnickou třídou byl tento rozpor rozpoznáván zejména v rostoucím napětí mezi objektivně se rozvíjejícími vlastními potřebami a potřebami společnosti jako celku (a to především prostřednictvím práce vykonávané v podmínkách socialistické formy vlastnictví) a způsobem řízení národního hospodářství. Toto napětí se projevovalo bezprostředně v konkrétní práci dělníků a ve způsobu její organizace uvnitř pracovních kolektivů a výrobních jednotek. Aktivita dělníků, uvolněná změnou výrobních poměrů, se soustřeďovala zejména na snahu uvádět do souladu stále náročnější podmínky a požadavky vykonávané práce se socialistickým způsobem života. Výrazným projevem v tomto směru byl vznik a rychlé rozšíření Brigád socialistické práce s ústředním heslem „socialisticky pracovat — socialisticky žít“ na přelomu padesátých a šedesátých let. Postupně se do tohoto hnutí zapojovali i další pracující z řad inteligence a pracovníků v zemědělství. Komunistická strana i revoluční odborové hnutí

jim poskytovaly všestrannou podporu. Přes významné úspěchy, jichž toto hnutí dosahovalo a k němuž se v průběhu dalších let přiřazovaly i další formy iniciativy, jako bylo hnutí novátorů a zlepšovatelů a v pozdějším období Komplexní racionalizační brigády a brigádní formy práce a odměňování, se stále více ukazovalo, že pouze tímto způsobem nelze odstranit narůstající problémy. Stále zřetelněji se do popředí dostávala náročnější kvalitativní kritéria uspokojování současných potřeb společnosti a pracujících, spjatá s rozvojem vědeckotechnické revoluce, a to ne již vzhledem k minulosti, ale k budoucnosti.

Právě tato kritéria však nelze uplatňovat v ekonomické, sociální či v politické oblasti jen v rámci naší, československé společnosti, ale pouze v rámci celého socialistického společenství, spojenými silami socialismu jako světové společenské soustavy, v komplexním technickém, sociálně ekonomickém a politicko-kulturním procesu integrace. Jeho jádrem je integrace vědeckotechnická a technicko-ekonomická. Tato integrace se však uskutečňuje s ohledem na základní rozpor epochy — rozpor mezi dvěma hlavními společensko-politickými soustavami — v podmínkách narůstání globálních problémů a aktuálního ohrožení obyvatelstva jadernou katastrofou. Na konkrétní projevy a způsob řešení tohoto základního rozporu podstatnou měrou působí i složitá situace zemí, které vstupují do celosvětových souvislostí a hledají přitom optimální trajektorii své vlastní politické a sociálně ekonomické orientace v souladu s vlastními dějinami, kulturou a budoucností světa jako celku.

Všechny tyto souvislosti, v nichž československá dělnická třída ve spolupráci s ostatními pracujícími usiluje v současné době o intenzifikaci národního hospodářství a veškerého života na úrovni dosažených a předpokládaných vymožeností vědeckotechnické revoluce, vytvářejí nová napětí a rozpory. Z hlediska československé společnosti nevyplyvají již především z potřeby vést zápas o samotný socialismus a vědomí nezbytnosti všeobecné účasti na jeho výstavbě. Podle soustavně prováděných sociologických průzkumů a výzkumů veřejného mínění se pro socialismus vyslovuje naprostá většina obyvatelstva, stejně tak jako o nezbytnosti aktivně se podílet na jeho výstavbě nejen v ekonomicko-sociálním, ale i v politickém a kulturním ohledu.

Dynamizace společenského procesu, jejímž základem je akcelerace vědeckotechnického rozvoje a demokratizačních procesů, zvýrazňuje dnes rozpory mezi současností, nejbližší budoucností a dlouhodobějším výhledem. Řešení těchto rozporů zakládá budoucnost socialismu jako celku i způsob realizace historické role dělnické třídy v celospolečenském i individuálním rozměru současných i příštích generací, a to nejen dělnické třídy, ale všech pracujících. Sociálně ekonomický rozvoj dělnické třídy však zůstává podstatnou složkou všech společenských procesů a socialistických přeměn celé sociálně třídní struktury. Vytváření socialistické beztřídní struktury však už nemůže jít cestou takového způsobu myšlení a jednání, které neodpovídají novým, náročnějším podmínkám. Konkrétně jde o to překonávat zaostalé stereotypy práce a života jako dnes už konzervativní způsoby uskutečňování sociálně ekonomických a kulturních přeměn, jež byly vytvořeny v době převážně extenzivní politicko-hospodářské praxe.

* * *

Usilí strany o překonání převážně extenzivních forem plánování a řízení národního hospodářství a tomu odpovídajícím způsobem společenského života se projevovalo zejména orientací na využívání vědeckotechnických poznatků jako rozhodujícího článku rozvoje výrobních sil; na zkvalitňování plánování a řízení národního hospodářství a zvýšení aktivní účasti dělnické třídy a ostatních pracujících na řízení ekonomiky i veřejného života, na snižování materiá-

lových a energetických vstupů do výroby. Již v sedmdesátých letech a zejména na přelomu desetiletí byla přijímána i řada zcela konkrétních opatření k intenzifikaci ekonomického rozvoje jako podmínky k zabezpečení růstu a zkvalitňování potřeb a úrovně života pracujících. K nejzávažnějším z nich patřil *Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980*. Nedostatky při jeho uplatňování a jejich příčiny byly kriticky posouzeny na červnovém zasedání ÚV KSČ v roce 1983. Bylo konstatováno, že se „stále nedaří v žádoucí míře uplatňovat vědeckotechnický rozvoj jako hlavní faktor intenzifikace národního hospodářství“. Jedna z hlavních příčin byla spatřována v tom, že se vědeckotechnický rozvoj dosud nestal osou plánování a řízení, že zápas o široké a důsledné uplatňování výsledků vědeckotechnického rozvoje dosud není obsahem veškeré řídicí plánovací a organizátorské práce a v řídicí a rozhodovací praxi přetrvávají ve velkém rozsahu extenzivní přístupy. Bylo poukázáno na to, že „současný mechanismus řízení nevytváří dostatečně účinný tlak, doslova hlad a vpravdě existenční zájem na inovaci výroby a výrobních programů, zvyšování kvality a touto cestou i na dosahování vysoké efektivity výroby“ [8. zasedání 1983 : 14–15].

Z prováděných analýz vnitřních i mezinárodních podmínek intenzifikace pak vyplynula komplexní formulace strategie urychlení ve vazbě na mezinárodní spolupráci, zejména na *Program vědeckotechnické spolupráce zemí RVHP do roku 2000*, a v provázanosti ekonomicko-technických a ekonomicko-sociálních stránek [Hlavní 1986 : 426–477]. Ještě v roce 1986 byly vypracovány *Zásady přestavby hospodářského mechanismu v ČSSR* a schváleny ÚV KSČ a vládou v lednu 1987, včetně *Zásad komplexního experimentu zvýšení samostatnosti a odpovědnosti hospodářských organizací za efektivní rozvoj* [Dokumenty 1987]. Tento experiment se také v současné době ve vybraných ekonomických jednotkách uplatňuje. Získávané zkušenosti se promítají do řady legislativních opatření v duchu *Zásad přestavby hospodářského mechanismu*, jako je v současné době *Návrh zákona o státním podniku*, *Návrh zákona o zemědělském družstevnictví* a *Návrh zákona o výrobním, spotřebním a bytovém družstevnictví* předložených k veřejné diskusi. Přijímaná opatření, s jejichž příznivým vlivem se počítá již při plnění úkolů 8. pětiletky, se plně uplatní při koncipování 9. pětiletého plánu na léta 1990–1995 a v dalším sociálně ekonomickém rozvoji, opřeném o prognózy společenského rozvoje v delším časovém horizontu.

Strategie urychlení formulovaná XVII. sjezdem KSČ a následná realizace jeho záměrů orgány celostátního řízení a plánování dávají pozitivní odpověď na problémy, které jsme zjišťovali ve výzkumech dělnické třídy jako objektivní překážky intenzifikace v technickém a technologickém vybavení výroby, v jejím řízení, organizaci a odměňování. Ve výzkumech jsme se setkávali s vysokým zájmem o novou techniku a technologii, se značnou mírou informovanosti o nejprogresivnějších trendech v oborech, v nichž dělníci pracovali, a se schopností vyjádřit se o vybavenosti vlastní práce ve srovnání s průmyslově vyspělými zeměmi. Ve výzkumu dělníků tří průmyslových závodů v roce 1979 se jen 21 % dotázaných dělníků domnívalo, že strojní zařízení v jejich podniku je na světové úrovni, přičemž nejkritičtěji se k technické úrovni vybavenosti práce vyjadřovali dělníci ve věku mezi třiceti a čtyřiceti lety.

O kritickém pohledu na způsob řízení národního hospodářství nepřímo vypovídá i skutečnost, že 59 % respondentů z téhož výzkumu uvedlo, že se stávajícím technickým vybavením by bylo možno zvýšit kvalitu a množství výroby při lepší organizaci práce. Možnost zvýšit produktivitu však připouštělo pouze 39 % dotazovaných a stejné procento považovalo stávající techniku za nevyužitou [Dělnická 1980 : 33–37]. Významný vztah mezi naplňováním po-

žadavků, jež klade na práci zavádění nové techniky a technologie, a kvalifikací, vzděláním a věkem prokázal výzkum *Úloha mládeže v procesech intenzifikace*. Jeho výsledky svědčí o tom, že se na technicko-technologické změny nejlépe adaptuje mládež do 30ti let a z dělníků pak ti, kteří dosáhli vysoké kvalifikace. Avšak dosavadní pomalé tempo aplikací vědeckotechnického pokroku ve výrobě je příčinou toho, že při zapojování do pracovního procesu nenacházejí tito lidé vždy odpovídající zaměstnání, i když mezi lety 1982–1985 došlo — jak uvedlo zhruba 15 % mládeže — na jejich pracovních místech k technické nebo technologické změně [Výzkum 1986]. Mladí lidé kladou i vyšší nároky na pracovní prostředí a snižování její fyzické náročnosti.

Dosavadní sociologické výzkumy také potvrdily, že jednou z překážek uskutečňování pozitivních změn ve vztahu k práci je nivelizace v odměňování. Podle mínění dělníků, vyjádřeného ve výzkumu z r. 1984, je zapříčiněna tím, že odměna za práci závisí především na výsledcích hospodaření podniků, zatímco by měla záviset na pracovním výkonu, dále na kvalifikaci a jejím využívání. Výši odměny za práci pak spojovali také s výkonem konkrétního pracovního kolektivu, party [Diferenciační 1984]. Tento názor odráží dlouhodobě kritizované „přerozdělování výsledků práce mezi podniky s různou úrovní rentability a produktivity práce, jež se stává jednou z objektivních příčin tzv. zdržování výkonu a nedodržování technologické kázně, lhostejnosti vůči zabezpečování celospolečenských zájmů kvalitní prací. Tímto směrem působí i složitý systém odměňování jednotlivců uvnitř pracovního kolektivu.(1)

Z dosavadních výzkumů vztahu k práci a hodnotových orientací dělníků je zřejmé, že spokojenost s prací a připravenost k realizaci změn se váže nejen na objektivní obsah a charakter práce, k nárokům, které na osobnost dělníka klade, ale i na využití schopností a kvalifikace, na možnost rozvinout samostatnou iniciativu, na pocit spravedlivého ekonomického a morálního oceňování práce, na její společenské uznání. Čím více se shoduje objektivní, společenské a subjektivní hodnocení práce, tím pozitivnější je vztah k práci, tím hlubší je návyk na konkrétní práci a připravenost dostát jejím měnícím se nárokům. Ve vztahu k práci stále více vystupuje do popředí subjektivně pocíťovaná možnost uplatnit získanou kvalifikaci, a to ve směru, jímž se ubírá vědeckotechnický pokrok.

Z tohoto hlediska byla vysoce pozitivně oceněna prointenzifikační atmosféra v národním hospodářství v expertním šetření provedeném po červnovém zasedání ÚV KSČ v roce 1983. 70,2 % expertů označilo aktuální subjektivní vztah dělníků k nové technologii a uplatňování vědy ve výrobě za kladný. Z expertů působících ve výrobě to bylo dokonce 85,2 %.(2)

Vědeckotechnický pokrok je ovšem složitý a rozporuplný sociální proces, který probíhá v klíčovém období společenského vývoje, kdy se rozhoduje o možnosti plného a efektivního využití všech dosažených sociálních a politických vymožeností za pomoci rozvinutí vědeckotechnického pokroku v souladu s objektivním působením ekonomických zákonů. Je zřejmé, že představy o zcela vyváženém a harmonickém sociálně ekonomickém rozvoji na všech úrovních sociální reality, zjednodušují dialektiku společenského vývoje. Její hlubší analýzy a uplatnění vývojového hlediska, tj. delšího časového horizontu,

(1) Na tuto okolnost poukázal například hrdina socialistické práce, slévač Fr. Kubeš na XVII. sjezdu KSČ. Uvedl, že „dnešní systém odměňování je velmi složitý. Moje mzda se skládá z více než deseti položek a přitom řadu z nich nemohu svým výkonem ovlivnit“ [XVII. sjezd 1986 : 170].

(2) Výzkum k urychlenému uplatňování výsledků vědy a techniky v praxi byl proveden ÚFS ČSAV ve spolupráci s Ústřední radou Československé vědeckotechnické společnosti v r. 1983.

upozorňují na to, že právě identifikace hlavního článku a jeho racionální začlenění do komplexu společenských změn plasticky vyjevuje nezbytnost nepřetržitě řešit napětí mezi jejich objektivní a subjektivní stránkou. Vyžaduje to respektovat diversitu zájmů jednotlivých společenských tříd, skupin i jednotlivců, ale také věcnou konfrontaci existujících potřeb s možnostmi je uspokojit, a to za předpokladu maximálně možného uplatnění dlouhodobých perspektiv socialismu v naší zemi, socialistického společenství jako celku v podmínkách současného světa.

* * *

V dosavadním vývoji socialismu u nás bylo dosaženo vysokého stupně sociální rovnosti, vysoké míry integrace na základních hodnotách socialismu, zabezpečení sociálních jistot. Další dynamika v uplatňování a rozvíjení vy-možeností socialismu však je v nastávajícím období závislá na reálném oceňování zájmů uvnitř současné podoby sociálně třídní struktury, spjaté s danou a předpokládanou dělbou práce, s celou oblastí demografických, kulturních a ideových faktorů. S nimi se všemi souvisí i objektivně nutná i subjektivně podmíněná diferenciaci, odpovídající současnému stupni sociálně ekonomického a politicko-kulturního rozvoje. Je nepochybné, že v politickém řízení společenské přestavby bude stále důležitější schopnost a umění pozitivně využívat objektivitu sociálních napětí a řešit zájmové střety tak, aby se nestávaly brzdou nezbytných změn, ale aby působily v intencích další perspektivy.

V plné míře to platí v oblasti práce pojaté v celém komplexu jejich podob a obsahu a v celé struktuře jejich konkrétních nositelů. Práce zůstává rozhodující sférou řešení nejen ekonomických problémů, ale také sférou, v níž především může dojít k aktivizaci lidových mas a v níž především je zapotřebí stimulovat iniciativní, tvořivý způsob řešení existujících vzájemně propojených politických, sociálních, ekonomicko-technických a kulturních otázek. Zároveň je zřejmé, že rozhodujícím činitelem dalšího pokroku ve všech oblastech společenského života zůstává výroba. Řečeno s K. Marxem, „vykazuje všem ostatním jejich postavení a vliv, a tudíž i její vztahy určují postavení a vliv všech ostatních“ [Marx—Engels 1963 : 681].

Aktualizace a rozvíjení pozitivního vztahu dělnické třídy k vědě a technice v jejich každodenní činnosti je nezbytná nejen z hlediska delšího časového horizontu, ale bezprostředně. V současné „přechodné etapě“ se již v podstatě vymezuje horizont r. 2000 jako časový úsek, v němž se zároveň zakládá vývojová trajektorie života už dnešní generace v jedenadvacátém století. Z tohoto hlediska, jež zahrnuje i výsledky analýz objektivních i subjektivních podmínek současnosti, se ukazuje jako ne zcela adekvátní představa o postupném a konečném rozrušení hranic mezi fyzickou a duševní prací prostřednictvím kontroly a obsluhy vysoce složitých automatizovaných výrobních systémů a překonání rozdílů mezi prací výkonnou a řídicí v důsledku vysoké odpovědnosti na všech úrovních. Je nepochybné, že rozvoj nového charakteru pracovní činnosti představuje perspektivní trend sbližování povahy práce dělníků a inteligence, zejména inteligence vědeckotechnické, ale i té, jež působí v organizační a řídicí struktuře, máme-li na mysli vnitřně propojený cyklus od výzkumu přes vývoj po konečnou produkci. Spojení vědy s výrobou umožňuje dosahovat kvalitativně nových parametrů produktivity a otevírá i nové prostory pro účast na řízení, a to ne pouze technologických, ale veškerých společenských procesů, včetně technicko-ekonomických a ekonomicko-sociálních. Je však také zcela nepochybné, že nemůžeme „obejít“ současnou etapu věcných i lidských činitelů výroby a veškeré práce, jež se vzájemně podmiňují.

V tomto smyslu je také formulována strategie urychlení jako vzájemné propojení technicko-ekonomických a demokratizačních procesů.(3)

O náročnosti přechodu na soudobý a perspektivní typ techniky a výrobní technologie svědčí následující údaje o technické vybavenosti průmyslu.

V roce 1984 představovaly poloautomatizované stroje a zařízení 46 % hodnoty základních prostředků. 14 % se na nich podílely automatizované stroje a zařízení. Avšak pouze zhruba 1/4 z nich byla programově řízena. Celostátním šetřením třídní a sociální struktury v roce 1984 bylo zjištěno, že částečně automatizované stroje používalo 18 % pracujících a zařízení různého stupně technologií progresivity obsluhovalo 3,4 % pracujících. 47 % dělníků vykonávalo pouze ruční operace a tempo změn v tomto směru je dosud pomalé. Mezi lety 1982 a 1984 došlo k podstatnějším změnám ve strojním vybavení a technologii pouze na 13 % dělnických pracovních místech. V různých měrou ztížených podmínkách dosud pracovalo 20 % dělníků [Šetření 1984].

Těmto poznatkům odpovídají i názory expertů v šetření *Dělník roku 2000*. Do roku 2000 očekává zvýšení produktivity práce ve výrobě 64 % dotázaných. 52 % uvádí, že bude provázáno vyššími nároky na odbornost a 48 % je přesvědčeno, že zvýší i nároky na jejich všeobecný rozhled a vzdělanost. Zlepšení pracovních podmínek očekává 34 % a zvýšení kultury práce jen 26 % expertů [Expertní 1986]. Rozhodující úlohu podle jejich mínění bude mít vstup lidského faktoru. Subjekt ekonomických i sociálně politických změn je dosud většinou více vázán — a i v blízké budoucnosti tomu tak bude — na tradiční úroveň technického vybavení, na kolektivní organizaci výroby v malých pracovních skupinách. Obsluha špičkové technologie nebude v dělnické práci převažovat. I nadále budou přetrvávat nároky na vysoce kvalifikovanou práci řemeslného typu ve strojních a stavebních profesích, v údržbě, ve výrobní infrastruktuře, v malosériových výrobcích. Stejně tak nebudou převažovat pružné automatizované systémy.

Podobné názory na současnou povahu dělnické práce a její perspektivy v dalších letech vyslovovali i delegáti XVII. sjezdu KSČ. Mimo kritických připomínek k monotónnosti a vysoké intenzitě práce, která není přitažlivá pro mladé lidi, upozorňovali i na nedostatek strojírenských profesí, jež jsou v nedostatečné míře nahrazovány technikou [XVII. sjezd 1986 : 170, 370, 373].

Nedostatek kvalifikované řemeslné práce nepocituje jen průmysl. Potřeba práce tohoto typu je a bude v zemědělské výrobě, v rozvětvené síti komunálního hospodářství, ve výrobních, spotřebních a bytových družstvech. Neobejde se bez ní ani vědeckovýzkumná základna, školství, kultura a sociální služby. V řadě z nich však se prostupuje potřeba řemeslné zručnosti získané zkušeností s nezbytností teoretických vědomostí o nové technice a technologii, o nových materiálech, jejich složení a vlastnostech. Spojení řemeslné a teoretické stránky dělnické práce vytváří základ kultury práce každého jednotlivého kvalifikovaného dělníka. Reálné vážení současných a perspektivních potřeb plynoucích ze strategie urychlení sociálně ekonomického rozvoje ukazuje, že potřeba kvalifikovaných dělnických profesí není ani jen krátkodobá, ani jen přechodná.

Analýza nároků na dělnickou práci staví nově i problematiku přípravy dělníků na povolání. Ukazuje se, že jednostranná orientace na vědomosti a přípravu pro výrobu automatizovaného typu tvoří jednu, i když velmi aktuální

(3) V těchto demokratizačních procesech se však vyjevuje i druhá stránka sblížení dělnické třídy a inteligence a sice ta, jež vyrůstá ze sjednocování inteligence s dělnickou třídou na kolektivistické a internacionalistické ideologii, na vývojové filozofii dělnické třídy. Tento problém však není předmětem naší úvahy, proto zde pouze poukazujeme na vzájemnost dvou pólů sblížení dělnické třídy s inteligencí.

oblast požadavků na práci ve výrobě. Souběžná s ní je však i linie přípravy na práci řemeslného typu. Je a bude potřebná nejen z celospolečenského, ale i z technicko-ekonomického hlediska. I v něm je však zakotveno hledisko sociální efektivnosti vzhledem k jednotlivým oddílům dělnické třídy a jejím jednotlivým příslušníkům. Mimo jiné jim umožňuje objevovat v sobě a rozvíjet nejrozmanitější schopnosti a zájmy a realizovat je ve společenské práci. Uplatňování schopností a zájmů přispívá jak k naplňování celospolečenských potřeb, tak k sebeuspokojení z práce a k utváření osobnosti jednotlivého dělníka na jakémkoli místě ve společenské dělbě práce.

Racionální rozvíjení produktivních potencií dělnické třídy v jejich práci necharakterizuje jen sblížování dělnické třídy a inteligence. Zasahuje celou společnost v současné podobě celé její sociálně třídní struktury. V jejím rámci se týká i sblížování pracujících v zemědělství a v průmyslu a na současném stupni tohoto procesu je konkrétní podobou překonávání rozdílů mezi městem a vesnicí. Podstatnou součástí překonávání rozdílů mezi nimi i mezi jednotlivými oddíly dělnické třídy a technickou inteligencí je narůstající míra „propustnosti“ dělnických a technických profesí zakotvená v univerzalizaci vybavenosti jednotlivých oblastí národního hospodářství základními prostředky na straně druhé. Obojí pak umožňuje uplatnit získanou kvalifikaci a pracovní zkušenosti v dosud od sebe vzdálených oblastech činnosti.

Stinnou stránkou této skutečnosti v současných podmínkách řízení národního hospodářství a s ním spojeným nedostatkem pracovních sil jsou změny zaměstnání, spojované často se získáním neoprávněných finančních výhod a také s možností nekontrolovatelného množství a kvality skutečně odvedené práce. Pozitivní stránkou „propustnosti“ technických a zejména dělnických profesí je však také objektivně nutná a z uvedeného důvodu i subjektivně pochopitelná možnost využít ji při nezbytné restrukturalizaci národního hospodářství a zužování výrobních programů jako medilné součásti strategie urychlení sociálně ekonomického rozvoje.

Podstatný význam při aktualizaci vcelku pozitivního vztahu dělnické třídy i ostatních pracujících k intenzifikaci národního hospodářství má demokratizace jeho řízení. Opatření přijímaná v rámci koncepce *Zásad přestavby hospodářského mechanismu v ČSSR* v dosud publikovaných návrzích zákonů o státním podniku, o zemědělském družstevnictví, o výrobním, spotřebním a bytovém družstevnictví a v dalších, které budou tvořit celý komplex ekonomicko-právních dokumentů k praktickému spojení vymožeností vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialismu, překračují ve svém souhrnu dosud existující buď příliš všeobecný, abstraktní, a tedy neúčinný, nebo z druhé strany zúžený, tzv. technokratický pohled na účast pracujících, zejména dělnické třídy na řízení technicko-ekonomických a ekonomicko-sociálních procesů.

Z uvedených výsledků sociologických výzkumů i z řady informací, které mají k dispozici stranické orgány a organizace, odbory a ústřední národohospodářské i územní orgány, je možno právem usuzovat, že převážná většina dělníků i ostatních pracujících si velice dobře uvědomuje jak nezbytnost intenzifikace národního hospodářství, tak demokratizace jeho řízení. Z toho však nelze činit jednoduchý závěr o jednoznačnosti působení celkové prointenzifikační atmosféry při realizaci strategické linie XVII. sjezdu KSČ. Vědeckotechnický pokrok, jako její hlavní součást, se netýká jen věcné stránky a samopohybu nové techniky a technologie. Vyžaduje vysoce angažovanou účast lidského faktoru — každého člověka: to znamená přizpůsobovat objektivním potřebám — a to ne jednorázově, ale průběžně — i úroveň a hodnocení vlastního přínosu, a to v otevřené atmosféře pracovních kolektivů. V mnoha při-

padech to s sebou přinese i „lámání“ zjednodušených představ a stereotypů v pojetí sociální rovnosti a spravedlnosti.

V diskusi o *Návrhu zákona o státním podniku* se ukazuje, že zrychlení přeměn a charakteru dělnické práce vyvolává určité znepokojení a obavy ze změn, jež budou nezbytně provázet strukturní změny v národním hospodářství a budou se dotýkat i neracionálních výrobních nebo nadměrné a nefunkční výrobní roztržitosti. Sama konkrétní podoba aplikace vědeckotechnických poznatků se liší v jednotlivých oblastech národního hospodářství a objevují se obavy, že pozitivní přínosy změn budou nerovnoměrné. A konečně, strategie urychlení se nerealizuje ve stejném sociálním čase pracujících a obyvatelstva jako celku. Nesetkáváme se s jasně vyjádřenou obavou, že by zrychlení vědeckotechnického rozvoje mohlo nepříznivě zasáhnout do sociálního a společenského postavení dělníků, či dokonce je zbavit práce, avšak v jejím vyjádření se projevuje zřetelný rozdíl mezi mladými a vysoce kvalifikovanými pracovníky a pracovníky ve starších věkových kategoriích, s nižší úrovní kvalifikace a vzdělání. S určitou licencí je možno říci, že ti první očekávají především zvýšení technické a technologické úrovně vlastní práce a vlastní produkce, odstranění namáhavé a fyzické práce a práce ve zdraví škodlivém prostředí s volnějším pracovním režimem, zatímco druzí se orientují spíše na kvalitativní stránky dosavadní práce.

Rozvíjení a praktické uplatňování prointenzifikační atmosféry a překonávání jisté vnitřní rozpornosti, jež je v ní obsažena, je vázáno na důsledné plnění přijatých opatření k dynamizaci národního hospodářství a na stejné důsledné plnění úkolů vyplývajících z demokratizace řízení společnosti a ze sociální politiky strany.

* * *

Strategie urychlení sociálně ekonomického rozvoje v naší zemi, formulovaná na XVII. sjezdu KSČ, představuje v nových podmínkách kontinuitu s linií strany vypracovanou po úmorovém vítězství dělnické třídy a pracujících lidu v roce 1948 a přijatou na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949. Vzájemná konfrontace obou koncepcí však zároveň prokazuje, k jak závažným posunům došlo od té doby, jež nutně poukazují i na diskontinuitu vývojových stupňů socialismu nejen v naší zemi, ale v zemích socialistického společenského systému jako celku. Podstatně se dotýkají změn v celé sociálně třídní struktuře i uvnitř jejích jednotlivých částí, dělnickou třídu nevyjímaje, komplexnosti společenských problémů, identifikace hlavního článku řešení jejich vývojových rozporů i způsobu řešení těchto rozporů v celosvětových souvislostech.

Literatura

- Dělnická třída v průmyslových závodech.* ÚFS ČSAV 1986.
Diferenciační procesy a perspektivy vývoje naší společnosti. ÚFS ČSAV 1984.
Dokumenty předsednictva ÚV KSČ a vlády ČSSR k přestavbě hospodářského mechanismu ČSSR. Praha, Svoboda 1987.
Expertní šetření „Dělník 2000“. ÚFS ČSAV 1986.
K urychlenému uplatňování výsledků vědy a techniky v praxi. ÚFS ČSAV 1983.
Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 25. Praha, SNPL 1956.
Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 13. Praha, SNPL 1963.
Protokol IX. řádného sjezdu KSČ. ÚV KSČ 1959.
Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980. Praha, Svoboda 1980.
Šetření třídní a sociální struktury ČSSR. ÚFS ČSAV—FSÚ ČSSR 1984.
Úloha mládeže v procesu intenzifikace. ÚFS ČSAV 1986.
8. zasedání ÚV KSČ. Praha, Svoboda 1983.
XVII. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1986.
XXVII. sjezd KSSS. Praha, Svoboda 1986.

Резюме

М. Гулакова: Рабочий класс и стратегическая линия ХУП съезда КПЧ

В комплексе вопросов, связанных со строительством социализма и его современным и будущим этапом, ключевое значение имеет ускорение научно-технического прогресса. Это, однако, не означает его отрыва от комплекса социально-политических, политико-идейных и культурных связей, из преемственности его конкретно-исторического закрепления в настоящем, в прошлом и будущем отдельных стран, стран социалистического содружества и мира как целого.

Стратегия ускорения социально-экономического развития, сформулированная на ХУП съезде КПЧ и тесно связанная с Комплексной программой научно-технического сотрудничества стран-членов СЭВ до 2000 года, с особенной яркостью касается рабочего класса. Она вступает в этот, в многих отношениях качественно новый исторический процесс и одновременно вносит в него и преемственность своего собственного опыта и социально-экономических и политико-культурных преобразований, наиболее активным актером которых она была, и вместе с этим — преемственность преобразований, которые произошли во всем нашем обществе.

Стратегия ускорения, сформулированная ХУП съездом КПЧ, и последующая реализация его решений органами общегосударственного управления и планирования дают положительный ответ на проблемы, которые мы выявляли во время исследований рабочего класса в качестве объективных препятствий интенсификации в технической и технологической оснастке производства, в его планировании, управлении, организации и вознаграждении. Стратегия ускорения представляет собой, в новых условиях, преемственность с линией партии, разработанной после победы рабочего класса и трудящегося народа в феврале 1948 г. и принятой на IX съезде КПЧ в мае 1949 г. Взаимное сопоставление обеих концепций, однако, одновременно доказывает, сколь значимые сдвиги произошли с тех пор, которые указывают и на прерывистость эволюционных ступеней социализма в нашей стране. Они существенно касаются изменений во всей социально-классовой структуре и в ее отдельных частях, не исключая рабочего класса.

Summary

M. Huláková: The Working Class and the Strategic Line of the 17th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia

Within the complex of questions connected with building up socialism, with its present and future stage, the acceleration of scientific and technological progress is of key importance. This of course does not imply its extraction from the complex of sociopolitical, politico-ideational and cultural implications, from the continuity of its concretely historical anchorage in the present, past and future of individual countries, of countries belonging to the socialist community and those of the world as a whole.

The strategy of the acceleration of socio-economic development, formulated at the 17th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia and closely related to the Complex Programme of Scientific and Technological Cooperation of COMECON Countries up to 2000, has a particular bearing on the working class. It enters into this historical process, which is qualitatively new in many respects, bringing in the continuity of its own experience and of socio-economic and politico-cultural transformations (the most active actor of which it has been) and simultaneously also the continuity of transformations to which our whole society has been subjected.

The strategy of acceleration formulated at the 17th Congress of the CPCz and the subsequent realization of its aims by organs of national management and planning give a positive answer to the problems ascertained in working-class research as objective barriers of intensification in the technical and technological equipment of production, in its management, planning, organization and remuneration. Under new conditions, the strategy of acceleration represents the continuity with the Party line elaborated after the victory achieved by the working class and the working people in February 1948 and adopted on the 2nd Congress of the CPCz in May 1949. Simultaneously, however, the confrontation of the two conceptions bears out the weightiness of the shifts which have taken place since that time and are suggestive of the discontinuity of developmental stages of socialism in this country. They substantially relate to changes in the entire social-class structure as well as in its individual parts — not excluding the working class.